

CJA006

9. 10. 2019

Klára Osolsobě

osolsobe@phil.muni.cz

1. Určování slovních druhů

- **1a. Dle morfologického kritéria třídění slovních druhů patří spojky mezi neohebné slovní druhy. Uveď příklad, kdy je toto kritérium porušeno.**
- **1b. Zatrhni případ, kdy všechna tři slova lze interpretovat jako doklady slovnědruhové homonymie/víceznačnosti a uveď ilustrativní kontexty.**
 - a) *pěkně, zahradě, ráno*
 - b) *spíš, chutě, má*
 - c) *je, tiš, zdraví*

1. Určování slovních druhů

- **1c. Které ze tří kritérií uplatňovaných při definování slovních druhů uplatníme, chceme-li tvrdit, že: (užijte slova ve větě tak, aby měla požadovaný slovnědruhový charakter)**
 - a) slovo *lovčí* je substantivum
 - b) slovo *že* je částice
 - c) slovo *jeden* je zájmeno
- **1d. Jakého slovního druhů nemohou být slova, jejichž tvary v češtině končí na:**
 - a) *-uj*
 - b) *-ů*
 - c) *-ň*

Řešení

- 1a. Mezi spojky se tradičně řadí i **spojovací výrazy**. Např. vedlejší věty účelové jsou spojovány tvary **aby(abych, abys, ...)**, vedlejší věty podmínkové **kdyby(kdybychom, kdybyste, ...)**, vedlejší věty vztažné vztažnými zájmeny (**který, ...**). Všechna tato slova jsou **ohebná**.
- 1b. b) Ještě **spíš/sloveso** ? *Spíš/částice už nespím. Přijdu spíš/adverbium. Mám různé chutě/sb., Chutě/adv. skoč a vyskoč. Ta je má/zájmeno | sloveso.*
- c) *Ta je/zájmeno | sloveso má. A lesů tajuplná tiš/sb. Se v teskném větru odhalila. Tiš/sloveso dítě a nemluv. Petr zdraví/sloveso Lucii. Zdraví/sb. (je velký dar | jsou už všichni). Zdraví/adj. kluk nekašle.*

řešení

- a) slovo **lovčí** je substantivum – **kritérium syntaktické**, plní funkce, které primárně plní substantivum, jako např. ve větách:
 - *Přišel s ním **lovčí** hraběte z Buckeley , Thomas Aldeker. (podmět)*
 - *Na hradě Svojanov potkáte 24 . – 25 . září trubače , sokolníky i **lovčí** se psy , jak se chystají jako kdysi do hvozdů , skolit litého kance či vznešeného šestnáctáka. (předmět)*
- b) slovo **že** je částice - **kritérium syntaktické**, modifikuje celou výpověď.
 - *Asi jsem byl pomáhat tatínkovi na bramborový brigádě, **že**?*
- c) slovo **jeden** je zájmeno – **kritérium sémantické**, neoznačuje množství, ale signalizuje neurčitost podobně jako neurčitý člen v jazycích s obligatorním členem.
 - ***Jeden** alexandrijský biskup nebyl uvyklý nepohodlnému mnišskému životu a musel strávit noc v klášteře v Ennatonu.*

řešení

- **1d. Jakého slovního druhů nemohou být slova, jejichž tvary v češtině končí na:**
- a) *-uj (adjektiva, zájmena, číslovky, adverbia, předložky, spojky, částice) sb.-sluj, slovesa – imperativ 2.sg. sloves s inf. na –ovat, citoslovce – fuj.*
- b) *–ů (adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa, předložky, spojky) sb.- mask. gen. pl., adverbia – dolů, částice – koneckonců, citoslovce – bū.*
- c) *–ň (adjektiva, číslovky, předložky, spojky) sb.- píseň, zájmena – naň, slovesa – nehoň, adverbia – seabemíň, zároveň, částice –aspoň.*

Gramatické kategorie jmen

- **2a. Gramatická kategorii rodu se vždy neshoduje s kategorií biologického rodu. Vysvětlete rozdíl mezi biologickým rodem a gramatickým rodem za pomoci následujících vět.**
- *V minulosti sem na mši chodila hrabata.*
- *Pan hrabě chodil okolo denně do práce.*
- *Po dvoře chodila děvčata s kbelíky a zdravila mě.*
- *Děvčata chodily po koledě.*
- *Zanedbané pětileté děvče chodilo téměř denně hladové do jedné restaurace v Brně.*
-
- **2b. Zatrhni případ rodové dublety.**
bodů:3
- a) *král královna*
- b) *sestra bratr*
- c) *kedluben kedlubna*

Gramatické kategorie jmen

- **2c.** Co je to pádový synkretismus? Uveďte alespoň tři příklady.
- **2d. Pádový synkretismus (homonymie) se v češtině vyskytuje**
 - a) v dativu a lokálu pl. substantiv
 - b) v genitivu sg. a akuzativu pl. feminin (substantiv)
 - c) ve všech tvarech vzoru *stavení*
- **2e. S kolika a kterými pády se pojí předložka *za*. Uveď příklady.**

řešení

- *V minulosti sem na mši chodila **hrabata**.*
- *Pan **hrabě** chodil okolo denně do práce.*
- *Po dvoře **chodila děvčata** s kbelíky a zdravila mě.*
- ***Děvčata chodily** po koledě.*
- *Zanedbané pětileté **děvče chodilo** téměř denně hladové do jedné restaurace v Brně.*

Formálně jsou substantiva neutra, ale označuj osoby biologického rodu mužského nebo ženského, *gramatická kategorie **shody je tím rozkolísána a řídí se vlastními pravidly.***

řešení

- **2b. Zatrhni případ rodové dublety.
bodů:3**
- a) *král královna*
- b) *sestra bratr*
- **c) *kedluben kedlubna***

řešení

- Synkretismus je jev, kdy jsou dva různé gramatické významy vyjádřeny stejnou formou. Např. pádový: *ke/ve stroji*. Některé přístupy k s. se snaží rozlišit, kdy je formální shoda dílem náhody (v případě plnovýznamových jednotek se zde mluví o [homonymii](#)) a kdy se jedná o vztah systematický (v případě plnovýznamových lexikálních jednotek se tradičně hovoří o [polysémii](#)). Systematičnost s. dvou gramatických významů se projevuje např. tím, že daný s. je replikovatelný pro různé třídy lexikálních jednotek, a tím pádem pro různé alomorfy daného významu. (Např. D/L sg. je replikovatelný ale N/I pl. živ. Mask. nikoli).

řešení

- **2d. Pádový synkretismus (homonymie) se v češtině vyskytuje**
 - a) v dativu a lokálu pl. substantiv
 - b) **v genitivu sg. a akuzativu pl. feminin (substantiv)**
 - c) ve všech tvarech vzoru *stavení*
- **2e. S kolika a kterými pády se pojí předložka *za*. Uved' příklady.**
 - **Genitiv: *To bylo ovšem ještě za dob, kdy se v biografech promítaly týdeníky a animované filmy.***
 - **Akuzativ: *Bomba vybuchne za hodinu.***
 - **Instrumentál: *Zavřela za sebou dveře.***

3. Flexe substantiv

- **3a. Jednou z opozic českých flektivních typů je protiklad tvrdý x měkký. U kterých substantivních flektivních typů nemůžeme tuto opozici dost dobře aplikovat a proč?**
- **3b. Pravidla distribuce variantních koncovek genitivu plurálu maskulin neživotných (uved' příklady):**
 - a) se řídí zakončením kmene
 - b) příslušností k propriím
 - c) jsou podmíněna lexikálně

3. Flexe substantiv

- **3c. Ve kterých pádech flexe neživotných maskulin dochází v češtině k hláskovým alternacím kmene? (Uveďte příklady.)**

- **3d. Uveďte pravidlo, podle něhož se v češtině distribuuje koncovka - é v nominativu plurálu vzoru *muž*.**

3. Flexe substantiv

- 3e. V genitivu pl. dochází u některých substantiv skloňovaných podle vzoru žena k alternaci *o/e* ve kmeni (*kostka>kostek* ale např. *dýka>dýk*, *konzerva>konzerv*). Existuje formální pravidlo, kterým lze popsat případy, kdy je tato alternace obligatorní?
- 3f. Uveďte pravidlo, podle něhož se v češtině distribuují koncovky *-u/-e* u vokativu sg. vzoru *pán*.
- 3g. U vokativu sg. vzoru *muž* mají některá substantiva skloňovaná podle tohoto vzoru koncovku *-e*. Koncovku *-e* mají ve vok. sg. rovněž substantiva skloňovaná podle vzoru *soudce*. Čím se tato dvě *-e* liší?

řešení

- **3a. Jednou z opozic českých flektivních typů je protiklad tvrdý x měkký. U kterých substantivních flektivních typů nemůžeme tuto opozici dost dobře aplikovat a proč?**

Jde o vzory feminin *píseň* a *kost* a neuter *kuře* a *stavení*. Typ *píseň* je odvozený od měkkého typu *růže* pouze N. a A. sg. má tvary podle *kost*. Velká část substantiv ovšem kolísá mezi vzory *píseň* a *kost*. Vzor *kost* stojí mimo, jde o bývalou i-kmenovou flexi, bez kolísání jsou pouze utvořená slova/názvy vlastností na *-ost*. Vzor *kuře* stojí mimo, jde o bývalý souhláskový kmen, většinou se podle tohoto vzoru skloňují utvořená slova/názvy mláďat. Podobně podle vzoru *stavení* se skloňují dějová jména tvořená pravidelně a neomezeně (produktivně) od sloves.

řešení

- **3b. Pravidla distribuce variantních koncovek genitivu plurálu maskulin neživotných (uved' příklady): -ů/-0**
- a) se řídí zakončením kmene
- b) příslušností k propriím
- c) **jsou podmíněna lexikálně** (přestože jde velice často o propria, a to plurália tantum : ***Louny/Loun, Vary/Var i Varů, Budějovice/Budějovic, ...***, vyskytují se i apelativa: ***peníze/peněz***).

řešení

- 3c. Ve kterých pádech flexe neživotných maskulin dochází v češtině k hláskovým alternacím kmene? (Uveďte příklady.)

V lokálu sg. (*v potoku/potoce, v kožichu/v kožiše, v klášteřu/v klášteře, v oknu/v okně, na hřbetu/na hřbetě, v případě/ v případě*) i pl. (*v potocích/v potokách, ...*)

- 3d. Uveďte pravidlo, podle něhož se v češtině distribuuje koncovka -é v nominativu plurálu vzoru *muž*. Tuto variantu mají substantiva tvořená ze sloves příponou *-tel* (označují osoby podle činnosti): *učitelé, chovatelé, ...* a dále substantiva *anděl* a *manžel*, která kolísají mezi tvrdou a měkkou flexí.

řešení

- **3e.** V genitivu pl. dochází u některých substantiv skloňovaných podle vzoru žena k alternaci *o/e* ve kmeni (*kostka>kostek* ale např. *dýka>dýk*, *konzerva>konzerv*). Existuje formální pravidlo, kterým lze popsat případy, kdy je tato alternace obligatorní?

Ano, existuje. Obligatorní je v případě heteromorfního *konsonantické skupiny* a dále tehdy, je-li poslední konsonant sonora. Takže např.: *hokej-ka/hokej-ek* × *žvejka/žvejk*, *karta/kart/karet* × *cihla/cihel*.

- **3f.** Uveďte pravidlo, podle něhož se v češtině distribuují koncovky *-u/-e* u vokativu sg. vzoru *pán*.

Koncovku *-u* mají substantiva maskulina životná, která končí na veláru. Výjimkou je substantivum *syn*, *bůh*, *člověk*, variantní (starší/novější) tvary mají například substantiva *nešťastník*, ...

Ostatní substantiva mají koncovku *-e*

- **3g.** U vokativu sg. vzoru *muž* mají některá substantiva skloňovaná podle tohoto vzoru koncovku *-e*. Koncovku *-e* mají ve vok. sg. rovněž substantiva skloňovaná podle vzoru *soudce*. Čím se tato dvě *-e* liší? Koncovku *-e* ve vokativu sg. vzoru *muž* mají substantiva tvořená sufixem *-ec* a dále např. *strýc*, přičemž ve vokativu se konsonant *c* mění na *č* (**alternace**). V případě substantiv podle *soudce* je taková alternace mimo kodifikaci.

4. Kolísání mezi vzory *píseň/kost* (PMČ)

- 4a. Uvedte tvar(y) instr. pl.
- *veš*
- *odpověď*
- *zavěť*
- *pěst*
- *zed'*
- *pomoc*
- *řeč*

řešení

- 4a. Uvedte tvar(y) instr. pl.
- *vešmi*
- *odpověďmi/ odpovědmi*
- *Závětmi/ závěťmi*
- *pěstmi*
- *zdmi*
- *pomocemi*
- *řečmi*

5. Flexe proprií

(<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=359>)

- **5a. Uved' genitiv sg.**

- *Korea....., Purkyně, Dante....., Quebec.....,*

- *Medea....., Casablanca....., Kambodža....., Kežmarok.....,*

- *Zeus....., Noe....., Nero....., Rýn.....,*

- *Mendel....., Sisyfos....., Ostřihom....., kuli.....*

- **5b. Uved' dativ sg.**

- *Ceres, Paris, Guinea....., Pistoia*

řešení

- *Korea* Koreje/Korey, *Purkyně* Puryněho/Purkyně, *Dante* Danta/Danteho, *Quebec* Quebecu/Quebecu,
- *Medea* Medey/Medeji/Medeje, *Casablanca* Casablanky/Casablancy, *Kambodža* Kambodže, *Kežmarok* Kežmar(o)ku,
- *Zeus* Dia, *Noe* Noema/, *Nero* Nera/Nerona, *Rýn* Rýna/Rýnu,
- *Mendel* Mendla, *Sisyfos* Sisyfa, *Ostřihom* Ostřihomi/Ostřihomě/Ostřihomu, *kuli* kuliho
- **5b. Uved' dativ sg.**
- *Ceres* Cereře, *Paris* Parisovi/Paridovi/Paridu/Parisi, *Guinea* Guineji, *Pistoia* Pistoii